

ARKADIA, pawilon Świątynia Diany, Panteon

Lokalizacja (historyczna i współczesna)

ARKADIA, dawny powiat sochaczewski województwa rawskiego (ob. powiat łowicki, województwo łódzkie), założenie ogrodowe, **PAWILON ŚWIĄTYNIA DIANY, PANTEON** – Sala Główna, plafon w ślepej kopułce, scena *Jutrzenka*

Datowanie (z fazami)

ok. 1785

Fundator / fundatorzy (odpowiednio do faz)

Helena z Przeździeckich księżna Radziwiłłowa z Nieborowa (ur. 1753–zm. 1821), wojewodzina wileńska, dama dworu carycy Katarzyny II

Wykonawcy (osoby, warsztat, krąg artystyczny) – pierwotni i wtórni

Jean-Pierre Norblin de la Gourdain z Misy-Faut-Yonne we Francji (ur. 1745-zm. 1830), działający w Warszawie, Puławach i Arkadii oraz Paryżu, przy udziale Aleksandra Orłowskiego, Michała Płońskiego i Grzegorza Wakulewicza

Historia powstania

Malarska dekoracja podniebia ślepej kopułki w Panteonie – Sali Główniej pawilonu Świątyni Diany w sentymentalnym ogrodzie w Arkadii powstał pod koniec prac budowlanych prowadzonych przez znanego warszawskiego architekta Simona Gottlieba Zugka (Szymona Bogumiła Zuga), najprawdopodobniej w sezonie 1785.

Przekształcenia, remonty, konserwacje

Założenie sprzedane w 1869 r. przez ks. Zygmunta Radziwiłła przedsiębiorcy Karolowi Hoffmanowi, Świątynia Diany zdewastowana przez wojska niemieckie w latach 1914-1915 i 1939-1944. Renowacja budynku i dekoracji w latach 1950-1952 w ramach prac rewitalizacyjnych całego założenia, pod kierunkiem prof. Gerarda Ciołka. W 1974 r. plafon poddany kompleksowej konserwacji i restauracji przez zespół Teresy Rutkowskiej w składzie: Kazimierz Wojciechowski, Elwira Szubarga, Ivanka Nuneva.

Kompozycja / układ

Malowidło koliste, w typie panoramy, z główną grupą figuralną umieszczoną w południowo-wschodniej części otoku pseudokopułki, od strony ściany wewnętrznej z wejściami do Gabinetu Etruskiego i Rotundy / Sypialni. Zakomponowane z wielką swobodą, w kompozycji otwartej i dynamicznej, na pierwszym planie ze ulatującą na obłokach postacią bogini – tytaniczki Eos / Aurory, uskrzydłonej i ubranej w zwiewną, półprzeźroczystą i stylizowaną na antyczny grecki chiton szatę ze złotym kameryzowanym paskiem i rozwianą czerwoną chustą w pasie, ujmującą za wodze cztery (trzy z lewej i jeden z prawej strony) białe, ujęte w cwałach konie przynależące do słonecznego rydwanu Apollina, w prawej, lekko uniesionej dłoni brązowa pochodnia. Po lewej stronie para aniołków odślania ciemnoniebieską kotarę symbolizującą noc, zza której roztacza się w tle obejmująca centrum sceny różowawa poświata świtu, z prawej strony, na linii horyzontu chmur i mgieł żółtawo-złotawa linia brzasku słońca. Na tle nieba widoczne oddane szkicowo szybujące ptaki. Tępy pastelowy, z licznymi rozjaśnieniami bielą, rysunek tworzony szybkimi, nerwowymi ruchami pędzla, z predylekcją autora do precyzyjnego oddawania niektórych detali, np. ogłowi końskich.

Ikonografia

Scena wyobraża świt w świecie antycznym: Eos wyprowadza z Olimpu konie, które zostaną o świcie zaprzęgnięte do słonecznego rydwanu Apollina, przemierzającego niebo jako boski opiekun słońca i dnia. W interpretacji świątyni Diany (patronki Księżycy i natury) i całego założenia arkadyjskiego jako świątyni natury to symbol przesilenia i świtu / budzenia się do życia całego świata; w interpretacji wolnomularskiej / masonskiej – znak oświecenia i osiągnięcia przez adepta / adeptkę Łoży Adopcyjnej (której członkinią była fundatorka) samoświadomości i odpowiedniego poziomu wtajemniczenia w misteria.

Analiza formalno-stylistyczna

Malatura Norblina przynależy do nurtu późnorokokowego w stołecznym malarstwie doby panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764-1795) i jego w powszechnej opinii historyków kultury i sztuki uznawana za najwybitniejszy przykład kompozycji ściennej we fresku mokrym. Z uwagi na przechowanie się do dnia obecnego głównie rysunkowej, graficznej i sztalugowej spuściznie Norblina dzieło to zajmuje w jego *oeuvre* miejsce wyjątkowe, acz osobne. W świetle badań Zygmunta Batowskiego i Alicji Kępińskiej Norblin przygotowując kompozycję sceny i upozowanie postaci i koni wykorzystał własne bogate doświadczenia z francuskiej szkoły batalistycznej w akademii École Royale – Królewskiej Akademii Malarstwa i Rzeźby w Paryżu oraz bezpośredniego nauczyciela – Włocha Francesca Casanovy (1727-1803). Malarz dowodzi tutaj znakomitej umiejętności obserwacji i kreacji zjawisk meteorologicznych, zwłaszcza tych z udziałem światła i pary wodnej / obłoków, w czym nawiązuje – także we własnej twórczości dekoratorskich *panneaux* do boazerii pałacowych, głównie dla głównych dysponentów twórcy, książąt Czartoryskich – do „klasycznych” tematów *fêtes galantes* i *champêtres* w malarstwie paryskim i francuskim XVIII w. Zwiastunem zmian oświecenia i admiracji antykiem jest sam wybór samego tematu i chiton, grecka szata Jutrzenki, bogate w nowe znaczenia są też konteksty interpretacyjne dzieła – ten odwołujący się do sentymentalizmu zachodnioeuropejskiego i kultu Natury, i ten masoński, o wyraźnym panteistycznym zabarwieniu.

Źródła i literatura przedmiotu

Z. Batowski, *Norblin*, Lwów 1911 (= Nauka i sztuka, t. XIII), s. 82-89, il. nlb; W. Dobrowolski, *Świątynia Diany w Arkadii koło Nieborowa Świątynią Natury*, „Rocznik Historii Sztuki”, 41: 2016, s. 87-90, 94, 100, 103-106, 120-122, il. 13; *Et in Arcadia ego. Muzeum księżnej Heleny Radziwiłłowej*. Katalog wystawy w Świątyni Diany w Arkadii, maj-wrzesień 2001, pod red. T. Mikockiego i W. Piwkowskiego, Warszawa 2001, s. 20-22, 47; T. Grzybkowska, *Ogród Armidy arkadyjskiej – Heleny Radziwiłłowej*, „Rocznik Historii Sztuki”, 35: 2010, s. 22-23, il. 22; P. Ignaczak, *Norblin (Norblin de la Gourdain) Jan Pierre (Jan Piotr)*, [w:] *Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, hg. A. Beyer, B. Savoy, W. Tegethoff, Bd. 92, Berlin-Boston 2016, s. 529-531; A. Kępińska, *Jan Piotr Norblin*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 40-46, il. 84; M. Kwiatkowski, *Szymon Bogumił Zug, architekt polskiego oświecenia*, Warszawa 1971, s. 251; J. Z. Lichański, *Arkadia koło Nieborowa: homagium dla romantyzmu*, „Rocznik Historii Sztuki”, 34: 2009, s. 86-88; W. Piwkowski, *Et in Arcadia ego: program Arkadii nieborowskiej na przełomie XVIII/XIX wieku i dzisiaj*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, 31: 1987, s. 95-160; W. Piwkowski, *Arkadia. Ogród romantyczny Heleny Radziwiłłowej*, Warszawa 1995, s. nlb.; W. Piwkowski, *Arcadia Restituta*, „Ochrona Zabytków”, 48: 1995, nr 3-4 (100-101), s. 260, 259-265; W. Piwkowski, *Arkadia Heleny Radziwiłłowej. Studium historyczne*, Warszawa 1998 (= Ogrody 5 (11), Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu), s. 42-47, il. 163a-b; W. Piwkowski, *Nieborów: mazowiecka rezydencja Radziwiłłów*, Warszawa 2005, s. 306, il. 287; (H. Radziwiłłowa), *Guide d’Arcadie*, Berlin 1800.

Fotografie:

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, Panteon-Sala Główna, widok ogólny sufitu z powieszoną pseudokopułką ze sceną *Jutrzenka*, al fresco-al secco, 1785, proj. i wyk. Jean-Pierre Norblin de la Gourdain, fot. MW, 2016.

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, Panteon-Sala Główna, scena *Jutrzenka*, grupa figuralna *Jutrzenka* z końmi z rydwanu Apollina, fot. MW, 2016.

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, Panteon-Sala Główna, scena *Jutrzenka*, para aniołków unosząca kotarę nocy, fot. MW, 2016.

Lokalizacja (historyczna i współczesna)

ARKADIA, dawny powiat sochaczewski województwa rawskiego (ob. powiat łowicki, województwo łódzkie), założenie ogrodowe, **PAWILON ŚWIĄTYNIA DIANY**, Sypialnia, ściany boczne ze scenami założenia ogrodowego książąt Czartoryskich na Powązkach pod Warszawą (niezachowane) i plafon w ślepej kopułce, panorama chmur na niebie

Datowanie (z fazami)

1785

Fundator / fundatorzy (odpowiednio do faz)

Helena z Przeździeckich księżna Radziwiłłowa z Nieborowa (ur. 1753–zm. 1821), wojewodzina wileńska, dama dworu carycy Katarzyny II

Wykonawcy (osoby, warsztat, krąg artystyczny) – pierwotni i wtórni

Jean-Pierre Norblin de la Gourdain z Misy-Faut-Yonne we Francji (ur. 1745–zm. 1830), działający w Warszawie, Puławach i Arkadii oraz Paryżu, przy udziale Aleksandra Orłowskiego, Michała Płońskiego i Grzegorza Wakulewicza

Historia powstania

Malarska dekoracja na ścianach i w podniebiu ślepej kopułki Sypialni w pawilonie Świątyni Diany w sentymentalnym ogrodzie w Arkadii powstała pod koniec prac budowlanych prowadzonych przez znanego warszawskiego architekta Simona Gottlieba Zuga (Szymona Bogumiła Zuga), w sezonie 1785.

Przekształcenia, remonty, konserwacje

Założenie sprzedane w 1869 r. przez ks. Zygmunta Radziwiłła przedsiębiorcy Karolowi Hoffmanowi, freski na ścianach zatarte pod koniec XIX w., niezachowane. Świątynia Diany zdewastowana przez wojska niemieckie w latach 1914-1915 i 1939-1944. Renowacja budynku i dekoracji w kopułce w latach 1950-1952 w ramach prac rewitalizacyjnych całego założenia, pod kierunkiem prof. Gerarda Ciołka. Po 1971 r. plafon poddany kompleksowej konserwacji i restauracji przez zespół Teresy Rutkowskiej w składzie: Kazimierz Wojciechowski, Elwira Szubarga, Ivanka Nuneva.

Kompozycja / układ

Malowidło koliste, w typie panoramy. Na tle nieba widoczne oddane szkicowo spiętrzone w dwóch kolumnach chmury. Tony pastelowe, z licznymi rozjaśnieniami bielą, rysunek tworzony szybkimi, nerwowymi ruchami pędzla.

Ikografia

Pejzaż pochmurnego nieba.

Analiza formalno-stylistyczna

Zachowany fragment malatury pejzażowej Norblina przynależy do nurtu późnorokokowego w stołecznym malarstwie doby panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764-1795) i ma ścisły związek formalno-stylistyczny z freskiem Jutrzenki / Eos-Aurory w sąsiednim pomieszczeniu Panteonu-Sali Głównej.

Źródła i literatura przedmiotu

T. Grzybkowska, *Ogród Armidy arkadyjskiej – Heleny Radziwiłłowej*, „Rocznik Historii Sztuki”, 35: 2010, s. 25; P. Ignaczak, *Norblin (Norblin de la Gourdain) Jan Pierre (Jan Piotr)*, [w:] *Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, hg. A. Beyer, B. Savoy, W. Tegethoff, Bd. 92, Berlin-Boston 2016, s. 529-531; A. Kępińska, *Jan Piotr Norblin*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 45-46; M. Kwiatkowski, *Szymon Bogumił Zug, architekt polskiego oświecenia*, Warszawa 1971, s. 248; W. Piwkowski, *Arkadia. Ogród romantyczny Heleny Radziwiłłowej*, Warszawa 1995, s. nlb.; W. Piwkowski, *Arcadia Restituta*, „Ochrona Zabytków”, 48: 1995, nr 3-4 (100-101), s. 263-265; W. Piwkowski, *Arkadia Heleny Radziwiłłowej. Studium historyczne*, Warszawa 1998 (= Ogrody 5 (11), Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu), s. 46-47; W. Piwkowski, *Nieborów: mazowiecka rezydencja Radziwiłłów*, Warszawa 2005, s. 306; (H. Radziwiłłowa), *Guide d'Arcadie*, Berlin 1800;

Marian Rożej, *Prace konserwatorskie w województwie skierniewickim w latach 1992-1994*, „Ochrona Zabytków. Kwartalnik”, XLIX: 1996, nr 2 (193), s. 216.

Fotografie:

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, Sypialnia, widok ogólny wnętrza z sufitem z powieszoną pseudokopułką, al fresco-al secco, 1785, proj. i wyk. Jean-Pierre Norblin de la Gourdain, fot. MW, 2016.

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, Panteon-Sala Główna, widok ogólny sufitu z powieszoną pseudokopułką, al fresco-al secco, 1785, proj. i wyk. Jean-Pierre Norblin de la Gourdain, fot. MW, 2016.

Lokalizacja (historyczna i współczesna)

ARKADIA, dawny powiat sochaczewski województwa rawskiego (ob. powiat łowicki, województwo łódzkie), założenie ogrodowe, **PAWILON ŚWIĄTYNIA DIANY**, Gabinet Etruski, dekoracje ścian i sufitu

Datowanie (z fazami)

ok. 1785 lub przed 1800

Fundator / fundatorzy (odpowiednio do faz)

Helena z Przeździeckich księżna Radziwiłłowa z Nieborowa (ur. 1753–zm. 1821), wojewodzina wileńska, dama dworu carycy Katarzyny II

Wykonawcy (osoby, warsztat, krąg artystyczny) – pierwotni i wtórni

Aleksander Orłowski (1777-1832), Michał Płoński (1778-1812) i Grzegorz Wakulewicz, współpracownicy Jean-Pierre Norblin de la Gourdain z Misy-Faut-Yonne we Francji (ur. 1745-zm. 1830), działającego w Warszawie, Puławach i Arkadii oraz Paryżu – atrybucja

Historia powstania

Malarska dekoracja ścian i sufitu w Gabinetecie Etruskim / Muzeum pawilonu Świątyni Diany w sentymentalnym ogrodzie w Arkadii powstała pod koniec prac budowlanych prowadzonych przez znanego warszawskiego architekta Simona Gottlieba Zugka (Szymona Bogumiła Zuga), najprawdopodobniej w sezonie 1785. Alternatywna hipoteza mówi o ich wykonaniu na krótko przed 1800 r.

Przekształcenia, remonty, konserwacje

Założenie sprzedane w 1869 r. przez ks. Zygmunta Radziwiłła przedsiębiorcy Karolowi Hoffmanowi, Świątynia Diany zdewastowana przez wojska niemieckie w latach 1914-1915 i 1939-1944. Renowacja budynku i częściowa dekoracji w latach 1950-1952 w ramach prac rewitalizacyjnych całego założenia, pod kierunkiem prof. Gerarda Ciołka. W latach 1990-1994 kompleksowa renowacja malowideł na ścianach i suficie według projektu Marii Zborowskiej i Krystyny Kulczyńskiej, nadzór i wyk. Ewa Świąćka.

Kompozycja / układ

Pomieszczenie na planie nieregularnego sześcioboku.

Malowidło na ścianach obejmuje narożniki pasy pionowe, zgrupowane po trzy, w narożnikach ścian wewnętrznych budynku (od strony południowo-zachodniej), w narożniku zachodnim – podwójne, na ścianie zewnętrznej z oknem (północno-wschodniej) – pojedyncze. W układzie potrójnym pasy środkowe oraz w pojedynczym – na białym tle trzy pasy ciemnobrązowych pól romboidalnych (skrajne - trójkątne), które są plaketami *all' antica* z iluzjonistyczną imitacją wypuklorzeźbionych w białawym kamieniu, stiuku albo gipsie (*en camaieu*) przedstawieniami scen lub pojedynczych figur, głów bóstw i stworzeń lub przedmiotów kultowych. W układzie potrójnym pasy skrajne i w układzie podwójnym pasy białe, z siedmioma piętrami kamiennych półeczek z inspirowanymi greką inskrypcjami, na których ceramiczne i brązowe imitacje waz, lamp i naczyń antycznych, w najwyższym, oddzielnym brązowym pasem, półki w formie graniastych cokołów z trzema rzędami tekstu i większymi lampami oliwnymi. Sufit sześcioboczny, w centrum z kolistym polem z błękitnym tłem i białawymi (*en camaieu*) postaciami ulatujących, zwróconych ku sobie i trzymających się w objęciach Psyche i Amora, ujętym kolejnymi większymi otokami oraz znacznie większym, kwadratowym szerokim białym pasem ornamentalnym ułożonych naprzemiennie brązowych palmet i masek faunów; w pachach wycięte ćwierćkolistie pola z imitacją szaro-brązowej marmoryzacji, między nimi dziecięce główki *anemoi* – wiatrów antycznych, kardynalnych lub interkardynalnych. Część środkowa ujęta sześcioboczną bordiurą powtarzającą linię ścian od strony południowo-zachodniej, z kontynuacją od strony północno-wschodniej (wolne pola po bokach z białym tłem, wypełnione regularną siatką oliwkowo-szarych pól romboidalnych i trójkątnych przy krawędziach, w których analogiczne imitacje reliefów kamiennych lub gipsowych *en camaieu*), z białym tłem i ciemnobrązowymi motywami groteski: głowami Gorgony i faunów, smoków i pegazów, dzikich mężów z maczugami i nalewającymi wino z dzbanów na tace; w obu narożach od wschodu trójkątne pola z imitacją antycznego wazowego malarstwa czerwono- i czarnofigurowego, z umieszczonymi centralnie prostokątnymi scenami figuralnymi ofiar bóstwom: ognia i z wołu, po

bokach i u dołu z ceglastym tłem, z wypełnionymi dekoratorskim czarnym nakrapianiem trójkątnymi polami z postaciami z antycznego bestiariusza, u dołu z rozbudowaną palmetą.

Ikonografia

Wnętrza, zaprojektowane przez fundatorkę specjalnie jako przestrzeń muzealna poświęcona kulturze i sztuce antyku, miejsce przechowywania jej prywatnej kolekcji zakupionych w Italii i Europie Zachodniej dzieł starożytnych, zyskało wystrój luksusowego gabinetu z bejcowaną dębową boazerią i niewielkimi partiami ścian w iluzjonistyczny sposób naśladującymi ekspozycję. Wszystkie obiekty naśladują modne wtedy wśród kolekcjonerów drobne przedmioty antyczne, wydobywane na masową skalę w wykopaliskach w całym świecie śródziemnomorskim. Dekorujące półki i cokoliki inskrypcje nie przedstawiają konkretnych treści, a potraktowano je wyłącznie jako ornament. W ich kreacji autorzy posłużyli się znanymi rycinami Francuza Pierre-François Hugues d'Hancarville'a (1719-1805), wydanych w latach 1767-1776 w Neapolu w czterech tomach p.t. *Antiquités Etrusques, Grecques Et Romains, Tires Du Cabinet De M. Hamilton...* na podstawie obiektów ze sławnej tamtejszej kolekcji rodu Procinari, zakupionych kolejno przed 1767 r. przez ambasadora Williama Hamiltona, i w 1772 r. do British Museum w Londynie. Imitacje plakiert ceramicznych / gliptyki odnajdują analogie w kopiujących wymienione ryciny wyrobach angielskiej manufaktury Josiaha Wedgwooda. Puryzm przedstawień oraz redukcja elementów groteskowych wskazują na późniejsze postanie tej dekoracji, która nawiązuje już do dzieł z kręgu Franciszka Smuglewicza i Antonia Tavelliego z końca XVIII w., m.in. w pałacach w Rybieniu Starym i Radziejowicach. Na stropie znalazły się przedstawienia należące do cyklu Amora i Psyche. Całość ma odnosić się do idei starożytnej wiedzy i tajemnic natury, powiązanych z Egiptem i masońskich wzorem boskiego ideału – strukturą Świątyni Salomona mistrza Hiram.

Analiza formalno-stylistyczna

Z uwagi na wcześniejszy zły stan zachowania i szeroki zakres ingerencji konserwatorskich wyniki takiej analizy mogą być tylko połowiczne, co więcej linearyzm przedstawień wzorowanych na malarstwie wazowym dowodzi jedynie biegłości w naśladowaniu lub kompilacji różnych motywów z rycin d'Hancarville'a. Z uwagi na jedynie pośrednie potwierdzenie autorstwa Orłowskiego, Płońskiego i Wakulewicza, działających w ostatnich latach przy pracach dekoratorskich we wnętrzach pałacu w Nieborowie, niemożliwe jest na obecnym, wstępnym etapie badań nad twórczością wymienionych twórców w dziedzinie malarstwa monumentalnego, rozdzielenie na poszczególne ręce odpowiednich fragmentów malatury.

Źródła i literatura przedmiotu

A. Bernatowicz, *Niepodobne do rzeczywistości. Malowana groteska w rezydencjach Warszawy i Mazowsza 1777-1820*, Warszawa 2006, s. 124; W. Dobrowolski, *Świątynia Diany w Arkadii koło Nieborowa Świątynią Natury*, „Rocznik Historii Sztuki”, 41: 2016, s. 94, 100, 120-121, il. 9, 12; *Et in Arcadia ego. Muzeum księżnej Heleny Radziwiłłowej*. Katalog wystawy w Świątyni Diany w Arkadii, maj-wrzesień 2001, pod red. T. Mikockiego i W. Piwkowskiego, Warszawa 2001, s. 21-22, 47; T. Grzybkowska, *Ogród Armidy arkadyjskiej – Heleny Radziwiłłowej*, „Rocznik Historii Sztuki”, 35: 2010, s. 22; M. Kwiatkowski, *Szymon Bogumił Zug, architekt polskiego oświecenia*, Warszawa 1971, s. 248; J. Z. Lichański, *Arkadia koło Nieborowa: homagium dla romantyzmu*, „Rocznik Historii Sztuki”, 34: 2009, s. 86-88; W. Piwkowski, *Et in Arcadia ego: program Arkadii nieborowskiej na przełomie XVIII/XIX wieku i dzisiaj*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, 31: 1987, s. 95-160; W. Piwkowski, *Arcadia Restituta*, „Ochrona Zabytków”, 48: 1995, nr 3-4 (100-101), s. 260, 263-264; W. Piwkowski, *Arcadia. Ogród romantyczny Heleny Radziwiłłowej*, Warszawa 1995, s. nlb.; W. Piwkowski, *Arcadia Heleny Radziwiłłowej. Studium historyczne*, Warszawa 1998 (= Ogrody 5 (11), Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu), s. 45-47, il. 20-25, 164-168b; W. Piwkowski, *Nieborów: mazowiecka rezydencja Radziwiłłów*, Warszawa 2005, s. 313, il. 16, 295-297, 299; (H. Radziwiłłowa), *Guide d'Arcadie*, Berlin 1800.

Fotografie:

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, Gabinet Etruski, widok ogólny wnętrza w kierunku południowym, *al fresco-al secco*, 1785 lub przed 1800, proj. i wyk. Aleksander Orłowski, Michał Płoński i Grzegorz Wakulewicz (atryb.), fot. MW, 2016.

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, Gabinet Etruski, widok ogólny ściany południowo-wschodniej z dekoracjami malarskimi ścian, fot. MW, 2016.

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, Gabinet Etruski, sufit z plafonem Psyche i Amor, fot. MW, 2016.

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, Gabinet Etruski, scena *Jutrzenka*, para aniołków unosząca kotarę nocy, fot. MW, 2016.

Lokalizacja (historyczna i współczesna)

ARKADIA, dawny powiat sochaczewski województwa rawskiego (ob. powiat łowicki, województwo łódzkie), założenie ogrodowe, **PAWILON ŚWIĄTYNIA DIANY**, Lawatorium – pomieszczenie z antycznym ołtarzem ofiarnym między Panteonem, Gabinetem Etruskim i Rotundą / Sypialnią, dekoracje malarskie ścian i sześciobocznego sklepienia

Datowanie

przed 1800

Fundatorka

Helena z Przeździeckich księżna Radziwiłłowa z Nieborowa (ur. 1753–zm. 1821), wojewodzina wileńska, dama dworu carycy Katarzyny II

Wykonawcy (osoby, warsztat, krąg artystyczny)

Aleksander Orłowski (1777-1832), Michał Płoński (1778-1812) i Grzegorz Wakulewicz, współpracownicy Jean-Pierre Norblin de la Gourdain z Misy-Faut-Yonne we Francji (ur. 1745-zm. 1830), działającego w Warszawie, Puławach i Arkadii oraz Paryżu – atrybucja

Historia powstania

Malarska dekoracja ścian i sklepienia w lawatorium z antycznym ołtarzem ofiarnym, usytuowanym w niewielkiej trójkątnej przestrzeni między głównymi pokojami pawilonu Świątyni Diany w sentymentalnym ogrodzie w Arkadii powstała zapewne na krótko przed 1800 r., w trakcie modernizacji wystroju w duchu *all'antica* i historyzującym (neogotyckim).

Przekształcenia, remonty, konserwacje

Założenie sprzedane w 1869 r. przez ks. Zygmunta Radziwiłła przedsiębiorcy Karolowi Hoffmanowi, Świątynia Diany zdewastowana przez wojska niemieckie w latach 1914-1915 i 1939-1944. Renowacja budynku i częściowa dekoracji w latach 1950-1952 w ramach prac rewitalizacyjnych całego założenia, pod kierunkiem prof. Gerarda Ciołka. W latach 1990-1994 kompleksowa renowacja malowideł według projektu Marii Zborowskiej i Krystyny Kulczyńskiej, nadzór i wyk. Ewa Święcka.

Kompozycja / układ

Małe pomieszczenie usytuowane między salami Panteonu (od północnego zachodu), Gabinetu Etruskiego (od północnego wschodu) i Rotundy / Sypialni (od południowego zachodu) ma plan zbliżony do trójkąta i jest skomunikowane z Gabinetem Etruskim; zostało podzielone w planie na dwie części: wąski, ukośny korytarzyk wejściowy z wysoką półkolistą wnęką, nakryty kolebką, i salkę na planie nieregularnego sześcioboku z płytką stelą ołtarzową przy ścianie południowej, nakrytą wielobocznym sklepieniem pseudokopułowym. Iluzjonistyczna malatura architektoniczno-rzeźbiarska obejmuje ściany i sklepienie.

W korytarzyku imitacja bloków kamiennych, z iluzjonistycznymi kłębami z wyobrażeniami głów lwich *en grisaille*, w konsze niszy walcharzowa muszla; w salce płytki, graniasty występ z wymalowaną węższą, ogzysmowaną stelą ołtarza ofiarnego, z inskrypcją na ścianie frontowej: „KTÓRE TRACKI MARS WYZUŁ / Z OYCZYSTEY POSADY / BŁEDNE W DOM SWOI HELENA / PRZYJEŁA ARKADY”, z dwudzielną girlandą dębową i kolistym meandrem wiązonym w gzymsie, powyżej trójnóg z kadzielnicą, ujęty przez dwa trzymającego łapami siedzące gryfy, w ściankach bocznych w płytkich niszach wysokie, bogato dekorowane brązowe świeczniki na podstawach z trzema zwierzęcymi łapami; w naprzeciwległych ściankach herma bóstwa Janusa, w pachach łuku arkadki rozety z girlandami. U podstawy sklepienia neogotycki fryz arkadkowy z prostymi maswerkami, w szwach sklepienia płaskie pasy, między którymi wydłużone sześcioboczne, zmniejszające się ku górze, płytkie i puste kasetony.

Ikografia

Całe pomieszczenie utrzymane w tradycji antycznej, murowanej budowli świątynnej, które z uwagi na niewielkie rozmiary i faktyczne ukrycie w samym centrum struktury pawilonu służącego jednocześnie za mieszkanie księżnej w założeniu Arkadii i siedzibę loży masońskiej mogło spełniać rolę sekretnego miejsca prywatnego kultu. Jego funkcji i programu dotąd nie analizowano. Odniesienie w inskrypcji steli ofiarnej do wojen w Tracji (rzymskie prowincje Mezja Dolna i Górna, później Bizancjum) nie znajduje potwierdzenia w biografii fundatorki czy założeniach ideowych, tak sentymentalnych jak i oświeceniowo-masońskich założenia arkadyjskiego.

Analiza formalno-stylistyczna

Arkadyjskie dekoracje iluzjonistyczne *en grisaille* nawiązują do niektórych analogicznych zdobień w fasetach i wnękach pieców kaflowych w Pokojach Żółtym i Zielonym na *piano nobile* pałacu w Nieborowie, które w 1784 r. wykonał dla pary książęcej Michała Hieronima i Heleny z Przeździeckich Radziwiłłów, wojewodostwa wileńskiego nadworny malarz Stanisława Augusta Poniatowskiego – Jan Bogumił Plerch (1732-1817). Można domniemywać, że były na nich w części wzorowane. Rysunek w oryginalnych partiach malatur arkadyjskich, dzisiaj w części w pewnym stopniu zatartych, cechuje delikatność, a kolory i wolumen kładzone są z wyczuciem, za pomocą zaledwie kilku barw. Niestety większość elementów architektonicznych została wtórnie przemalowana w latach 1990-1994 przez kons. Ewę Święcką.

Źródła i literatura przedmiotu

W. Dobrowolski, *Świątynia Diany w Arkadii koło Nieborowa Świątynią Natury*, „Rocznik Historii Sztuki”, 41: 2016, s. 100, il. 9; W. Piwkowski, *Nieborów: mazowiecka rezydencja Radziwiłłów*, Warszawa 2005, s. 313.

Fotografie:

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, pomieszczenie ofiarne, widok ogólny ściany ołtarzowej, fot. MW, 2016.

Arkadia, pawilon Świątynia Diany, pomieszczenie ofiarne, widok ogólny sklepienia kopulastego, fot. MW, 2016.